

Doc. dr Zlatko Buli , dipl. biol.

Matica Crnogorska, ogrank – Bijelo Polje & Ratkovi eve ve eri poezije, 12. VI. 2014. god. – Rodna ku a Rista Ratkovi a).

PRIRODA CRNE GORE - BOGATSTVO, STANJE, ZNA AJ I PERSPEKTIVE

Prošlo je 22 godine od donošenja Dekleracije o Crnoj Gori kao ekološkoj državi, da li se opet nalazimo na po etku realizacije ove ideje, kao nedaleke 1991. godine, kada je ova sjajna ideja na Samitu u Brazilu izazvala veliko interesovanje. Šta se u me uvremenu promijenilo, sigurno je jedino da su prirodne preduspozicije i potencijali za neki procenat degradirani pred naletom stihijne antropogenizacije i nedovoljno kontrolisane urbanizacije, a koliko se naš odnos, zna i prosje nog gra anina u Crnoj Gori promijenio, dovoljno govori diskrepanca izme u univerzalnih prirodnih vrijednosti i nemogu noš u ljudi sa crnogorskikh prostora da uvide, afirmišu i racionalno valorizuju to vanserijsko i neponovljivo bogatstvo.

Na globalnom planu danas su najzna ajniji i najzanilljiviji sve intenzivniji naporci za racionalno iskoriš avanje prirodnih potencijala, održivim razvojem, unaprije enjem i prezentacijom prirodnih vrijednosti. Crna Gora ako je po ne emu u svojoj slavnoj prošlosti, pa i sada, a nadamo se i u budu nosti poznata, ne samo na Balkanskem poluostrvu, evropskom kontinentu nego i šire, to su svakako njene neosporne i univerzalne prirodne i ukupne kulturne vrijednost, tj. spona, bogatstvo, raznolikost i mozai nost prirodne i kulturne baštine na relativno malom prostoru od nepunih 14.000 km². Samim tim je i obaveza države Crne Gore, svih gra ana, stru nih i nau nih institucija, NVO organizacija i drugih aktera znatno ve a u o uvanju, unaprije enju, zaštititi i racionalnoj valorizaciji ovih vrijednosti, nego što je to do sada bilo.

Vizija Crne Gore kao ekološke države predstavlja iskonski i civilizacijski iskorak i podršku snažnom opredijeljenju za mir, duh racionalnosti, kulturu življenja, toleranciju, humanost i održivi razvoj. Proglašenjem ekološke države Crne Gore u septembru 1991. godine Skupština Crne Gore je iako se Crna Gora nalazila u vrtlogu balkanskih ratnih previranja na svu sre u, razumno i mudro odredila i trasirala smjernice budu eg razvoja države, koji bi se zasnivao na valorizaciji

prirodne i kulturne baštine, kao njenih najve ih vrijednosti, i zasnivao na njenim ekološkim osnovama. U ekološko - ekonomskom smislu taj odnos se izražava kroz harmoni-an razvoj sa prirodom tj. kroz odr`ivi razvoj sa onim stepenom valorizacije koji obezbje uje nesmetani i otvoreni ekonomski prostor, sposoban da se uklju i u mediteranske, evropske i svjetske integracione procese i prihvati stroge ekološke me unarodne standarde razvoja i odrednice ekološke politike i etike u ukupnom društvenom razvoju. Pionirski koraci realizacije ideje ekološke države definisani su osnovnim elementima strategije ekološke države koji uklju uju upoznavanje, unaprije enje, zaštitu, strogo kontrolisanu valorizaciju i eksploraciju prirodnih potencijala. Projekat ekološke države Crne Gore podrazumijeva i predvi a uspostavljenje ve eg nivoa ekološkog obrazovanja, osposobljavanje i edukaciju stanovništva i uvo enje ekološkog obrazovanja u predškolskim ustanovama, osnovnim i srednjim školama i na fakultetima. S obzirom da se radi o jednom kompleksnom i dugoro nom procesu neophodno je bilo da se ve na samom startu (a prošlo je skoro etvrt vijeka) definišu aktivnosti koje bi se sinhronizovano realizovale uz aktivno u eš e pojedinaca, vladinih i nevladinih organizacija, stru nih i nau nih institucija koji gravitiraju ekološkim problemima i zaštititi ukupne prirodne i kulturne baštine Crne Gore. Problemi ugrožavanja prirode postali su univerzalna prijete a pojava savremenog svijeta, pa stoga svaki glas za njeno o uvanje ima snagu opšteg zna aja. Crna Gora, iako mala i malo poznata u svijetu, visoko je podigla svoj glas u odbranu prirode ovog dijela planete Zemlje i na najhumaniji na in na sebe skre e pažnju Me unarodne zajednice. Zahvaljuju i svojoj dobro o uvanoj, raznovrsnoj i izuzetno atraktivnoj prirodi Crna Gora je imala razloge da se deklariše kao Ekološka država. injenica je, me utim, da je to i cijena njenog relativno zaostalog privrednog razvoja, ali zbog toga ona nema namjeru da ostane zarobljenik prošlosti (zbog o uvane prirode), ve namjerava da te o uvane prirodne vrijednosti plasira kao veliku prednost i zalогу svoje budu nosti. Pitanje je, naravno, kako? Na koji na in i sa kojim sredstvima. Kona no, treba re i da je Projekat Ekološke države dugoro an i vrlo skup. Na njemu treba raditi istrajno i generacijski. Turizam je sigurno jedna od privrednih i kulturoloških djelatnosti ijem prosperitetu e najviše doprinositi ekološki dobro o uvana i organizovana država. Što je njeni priroda o uvajanje, raznovrsnija i atraktivnija, utoliko je zna ajniji motiv turisti kih kretanja i interesantnija destinacija savremenog me unarodnog turizma, a ekološki motivisane turisti ke destinacije bi e sve popularnije u budu nosti. Zbog svog neposrednog kontakta sa domicilnom sredinom turizam može najbolje

da afirmiše ideju i stvarnost Ekološke države, ali i da je devalvira, ako se ta ideja u praktičnom životu ne ostvaruje.

Proglašenjem Crne Gore ekološkom državom, opravdano se naglašavaju prirodne i ukupne kulturne vrijednosti Crne Gore i potreba za njihovim trajnim očuvanjem. Uporedo sa naglim porastom naučnog, obrazovnog i kulturnog nivoa stanovništva i opštim povešanjem zainteresovanosti za prirodne i kulturne vrijednosti, stvorena je potreba za postojanjem jedne savremene strategije zaštite prirodne i kulturne baštine Crne Gore, a samim tim i afirmaciju programa, projekata i institucija koje se bave ovom problematikom.

Prirodne vrijednosti i rijetkosti u Crnoj Gori, po svome specifičnom značaju, zaslužuju da im današnji ovjek posveti dužnu pažnju, da ih zaštiti od ugrožavanja, raznih vidova degradacije ili pak potpunog uništavanja i da omogućiti njihovo proučavanje, unaprijeđivanje, učvanje i zaštitu. Teško je u Evropi a vjerovatno i u svijetu naći manju zemlju sa više različitostima, kontrasnostima, surovostima i ljepote njene prirode, zemlju bogatijeg kulturnog i istorijskog nasleđa na manjem prostoru, zemlju tajni, zemlju pitke vode, kao što je to Crna Gora. Brojni putopisci su bili oduševjeni njenom prirodom, kulturnom baštinom i o tome su ostavili brojne zapise, pjesme, legende, putopise, stručne i naučne priloge i monografije. Poznati istraživač i prijatelj Crne Gore Jozef Holoček je za Crnogorce otkriven iskonskom prirodom ove male balkanske i evropske države zapisao ***O kako su bogati ovi siromašni Crnogorci***.

Crna Gora je planinska i mediteranska zemlja. Njene prirodne vrijednosti predstavljene nizom bisera u raskošnoj prirodnoj raznici od morske do najviših planinskih vrhova Durmitora, Komova, Bjelasice, Volujaka, Maglića, Ljubišnje i Prokletija i drugih, su njeni najveće bogatstvo. Raznovrsnost i bogatstvo biodiverziteta Crne Gore po jedinici površine je znatno veće nego u mnogih drugih krajeva Europe i može se upoređivati samo sa velikim prostorima kakvi su Alpi, Apenini, Kavkaz i drugi. Međutim, srazmjerne relativno maloj površini Crne Gore u odnosu na druge evropske države ona je sigurno bez preanca kao centar raznovrsnosti i bogatstva biodiverziteta pa i drugih prirodnih karaktera. Kao ilustrativan primjer navežemo planinu Durmitor koja ima nacionalnu i dvojnu međunarodnu zaštitu i je registrovano do sada preko 1600 vrsta vaskularnih biljaka i preko blizu 180 vrsta ptica sa kojima se rijetko može pohvaliti bilo koja planina u Evropi. Sličnih primjera u Crnoj Gori ima mnogo. Ilustrativan je i primjer da je na području ex Jugoslavije prema nekim podacima registrovano oko 500 planinskih vrhova preko 2000 m.n.v.,

a da se u najmanjoj republici Crnoj Gori, nalazi preko 150 vrhova, što na jedan ubjedljiv način reprezentuje bogatstvo geomorfoloških i geoloških prirodnih elemenata najvišeg ranga. Poreč enja radi jedna Hrvatska nema ni jedan planinski vrh preko 2000. m.nv.

S obzirom da smo do nedavno bili srednje razvijena zemlja povratak u to društvo osim preduslova koji su vezani za optimalni društveno-politički ambijent i otvorenost Crne Gore prema svijetu i svojim susjedima neophodno je aktiviranje svojih prirodnih resursa i prirodnih vrijednosti koji su neopravdano zapostavljeni. To podrazumijeva i novi kvalitet ekološke svijesti svakog građana, sve enje na minimum svih djelatnosti koje degradiraju, zagađuju i uništavaju prirodu i realizovanje onih privrednih djelatnosti kao što su turizam, poljoprivreda, stvarstvo i sl. Racionalna i strogo kontrolisana eksploatacija i valorizacija prirodnih vrijednosti u Crnoj Gori može biti neiscrpna i trajna i ne može se porediti sa eksploatacijom bilo koje sirovine tipa ugalj, nafta, mineralne sirovine, pa ak i pitke vode, ije su rezerve ma koliko nama danas izgledale velike, ipak veoma male, ograničene i privremene. To bi bio pravi doprinos realizaciji jedne sjajne ideje Crna Gora - ekološka država koja je još zarobljena u procesu deklarativnosti, političkim isključivostima i niskoj ekološkoj i ukupnoj kulturi i odmah enom razmišljanju da je država sa svojim institucijama jedina, koja koja treba da realizuje ovu ideju.

Problematika zaštite prirode i životne sredine danas je jedna od najznačajnijih tema kako na lokalnom tako i na globalnom nivou. To je praktično postala naša svakodnevica i tema dana, i sa pravom sve više poprima planetarni značaj. Ne samo svaki stručnik radnik i naučnik, već i obični laik osjeća i primjećuje posljedice nedostatka adekvatne zaštite prostora i sredine u kojoj živi. Naučnici su već odavno upozorili na posljedice koje ovje anstvu prijeti od neracionalne i nekontrolisane eksploatacije prirodnih dobara. Brojne međunarodne konferencije, kongresi, naučni skupovi, simpozijumi, savjetovanja, su raspravljali o ovim temama i jedan generalni zaključak koji se može izvesti i iz svega toga jeste da se planeta Zemlja nalazi u opasnosti, sami tim i Crna Gora srazmjerno površini svoje teritorije dijeli tu sudbinu.

Prilike u Crnoj Gori su specifične. Njih najviše karakteriše geografski položaj i opšta privredna i društvena razvijenost odnosno nerazvijenost. Dok je Crnogorsko Primorje, okolina većih gradova i industrijskih objekata i pristupa manjim dijelovima u manjoj ili većoj mjeri narušeni, a parcijalno i uništeni

ili pak unakaženi (plaže, okoline saobra ajnica, doline rijeka, šumski ekosistemi, mo vare, itd.), pojedini djelovi uglavnom u središnjoj i sjevernoj regiji Crne Gore, kao što su Durmitor sa rijekom Tarom i njenim pritokama, Biogradska gora, Komovi, Magli , Volujak, Prokletije, Ljubišnja i dr. još se uvijek mogu spasiti. Od svih ovih podru ja svakako je jedno od najzanimljivijih podru je Durmitora sa kanjonom rijeke Tare, koje, osim nacionalne, uživa i dvojnu me unarodnu zaštitu, i predstavlja objekat od univerzalnog zna aja.

Ovom prilikom želimo promovisati tezu da je prirodu najbolje štititi ako je racionalno koristimo. Na taj na in prirodni potencijali e biti neiscrpljivi i dugovje ni, jedino ako se razumno i kontrolisano koriste. U tom smislu neophodno je ograni iti ljudsku kratkovidost i oholost, izgraditi koncepciju zaštite, unaprije enja i valorizacije prirodnih ekosistema, koja ima za cilj da priroda ne bude konzervirana, ve naprotiv da se racionalno koristi uz sve elemente integralne zaštite. Zaštita prirode nije sama sebi cilj. Nastala je kao nužna posljedica negativnog antropogenog djelovanja u kojoj se živi i od koje se zavisi. Priroda i ovjek ne mogu biti dva nezavisna jednomislena i mehani ka sistema, ve naprotiv dva izrazito aktivna inioca koji žive i razvijaju se u trajnoj i uzajamnoj zavisnosti i povezanosti.

Zna aj zaštite prirode se odslikava baš u tome da se o uva ovjekova sredina i da se poboljaju njegovi uslovi života i rada. Interesuje ovjeka sa ovih crnogorskih i drugih okolnih prostora da svjesno i savjesno pomogne obnovi prirode i zaštiti njene neosporne potencijale. Ako i dalje nastavimo sa dosadašnjim zaga enjem prirode, ubrzo smo ugroziti sopstvenu egzistenciju i uskrati smo životni prostor onima koji treba da nas naslijede, a za što nemamo pravo. U moralnoj smo obavezi da ostavimo životni prostor za njih, makar u sli noj mjeri, kakav smo naslijedili od naših predaka.

Zaštita priroda i njeno razumno koriš enje postali su obaveza i imperativan cilj ovje anstva. Skoro ni u jednoj oblasti ljudskog djelovanja i rada nije potrebna tako vrsta, homogena i trajna saradnja svih partnera, institucija, struka, nauke i prakse, kao što je to u sferi zaštite prirode. Jer, odrediti na in i intenzitet koriš enja i valorizaciju jednog podru ja ili predložiti mogu nost zaštite i unaprije enja, kao i racionalnog koriš enja jednog podru ja suviše je delikatan i odgovoran posao.

Pri koriš enju prirodnih dobra svaki pojedinac i društvo u cjelini, mora imati punu li nu i kolektivnu odgovornost u zaštiti i koriš enju

prirodnih dobara. Sva prirodna bogatstva jedne države kakva je i Crna Gora, a naročito njene reprezentativne djelove moraju biti predmet integralne zaštite za dobrobit sadašnjih, kao i generacija koje dolaze.

Današnji ovjek ima posebnu odgovornost da sa uva i pametno upravlja nasleđem biodiverziteta koji je već u velikoj mjeri ugrožen nepovoljnim antropogenim i drugim faktorima. Mnoge evropske zemlje su osjetile efekte ovakvih uticaja, ali smatramo da je Crna Gora još uvijek na vrijeme da može pojedine značajne dijelove svoje teritorije zaštititi, kako od nas samih, tako i od onih koji kod nas dolaze.

Pri planiranju korištenja i valorizacije objekata prirode naša je moralna obaveza da ih iskoristišavamo na način koji neće ugroziti njihov izvorni integritet. Borba protiv svih zagađenja prirode treba da bude efikasna i trajna a kontrola korištenja prirodnih dobara treba da bude svakodnevna, racionalna i potpuna. U tome je suština i osnovni značaj zaštite prirode da se na savremenim osnovama reguliše korištenje svih prirodnih izvora na način koji će obezbijediti njihovu trajnost, zaštitu, popularizaciju i elemente edukacije. Ovaj izuzetno krupan i veoma komplikovan posao ne mogu riješiti pojedinci niti interesne grupe, već naprotiv itava plejada najkvalitetnijih stručnih, naučnih radnika i ljubitelja prirode iz svih oblasti društvenog, privrednog, naučnog i kulturnog života sa punom moralnom i ekološkom odgovornošću.

U tom smislu veoma je važno shvatiti da zaštiti jedan objekat prirode automatski ne znači i isključiti ga iz korištenja i valorizacije. Naprotiv, zaštita mu služi kao regulator racionalnog i kontrolisanog korištenja prirodnih, kulturnih i ukupnih dobara sa kojima raspolaćemo. Ona zahtijeva detaljno istraživanje i naučno izučavanje na osnovu kojeg bi se utvrdila realna programska orientacija, trajna budućnost njegovog razvoja i elementi, kao i intenzitet mogućeg korištenja, valorizacije i nadalje integralne zaštite.

Dugotrajna kriza pogotovo zadnje decenije teško je na prostorima Crne Gore mogla pomiriti zaštitu prirodnih resursa sa efektima eksploatacije prirodnih potencijala i kratkotrajnim ekonomskim interesima. U cilju održivog razvoja planinskih područja, a shodno odredbama završnih dokumenata samita u Johannesburgu, kao i odrednicama Prostornog plana Crne Gore u sferi dugoročne projekcije zaštite prirode i zaključnim studijama o pravcima razvoja Crne Gore kao ekološke države neophodno je što hitnije sprovesti integralne mjere zaštite prirodne i životne sredine.

Na kraju, potrebno je naglasiti da je planiranje održivog razvoja prirode Crne Gore u cjelini veoma kompleksan i složen proces. On traži maksimalno uključenje vladinih, nevladinih, stručnih, naučnih institucija i svih dobromanjernih pojedinaca kojima je prirodna i kulturna baština Crne Gore u duši i srcu. U tom cilju i donošenje novog Prostornog plana Crne Gore, predstavlja svojevrsan izazov i za državu, institucije i građane. Samo način kroz afirmaciju savremene metodologije i procesa planiranja, kroz realnu analizu antropogenih uticaja i restriktivnu kaznenu politiku moguće je podići svijest o neophodnosti održavanja kvaliteta prirodnih vrijednosti u Crnoj Gori kao najznačajnijeg resursa za budućnost i razvojni kapital za sadašnje i generacije koje dolaze.

U svijetu, a posljednjih godina i kod nas, zaštiti prirode se poklanja sve više pažnje jer izvorna i očuvana priroda zauzimaju posebno mjesto u kvalitetu življenja i održivog razvoja. Malo je u Evropi, pa i šire na tako malom prostoru priroda je pružila toliko bogatstva, reprezentativnosti, vrijednosti i rariteta kao što je to u Crnoj Gori. Prirodna baština Crne Gore je najznačajni dio njene resursne osnove i sastavni dio njenog prostornog i kulturnog identiteta. Ona ima veliki značaj u očuvanju ekološke ravnoteže i čini osnovu ekološke i prirodne specifičnosti a zajedno sa kulturnom baštinom i istorijom čine temeljne elemente identiteta Crne Gore. Zaštićena prirodna baština Crne Gore, koju čine 5 nacionalnih parkova (Lovćen, Durmitor, Biogradska gora, Prokletije i Skadarsko jezero), objekti pod zaštitom UNESCO-a (Durmitor i kanjon rijeke Tare i Kotorsko-Risanski zaliv) i Skadarsko jezero kao Ramsar područje, kao i veći broj drugih zaštićenih objekata prirode (spomenici prirode, rezervati, pojedinačne vrste biodiverziteta i dr.), predstavlja najznačajniji, najizvorniji i najočuvaniji dio prirode Crne Gore.

Crna Gora, sa svojih nepunih 14.000 km² površine pretežno je planinska, istovremeno i mediteranska zemlja. Ova inženjerska, kao i niz drugih faktora, od kojih su najvažniji geografski, geološki, hidrografski, hidrogeološki, pedološki, klimatski i istorijski, uslovili su razvoj jedinstvenog sistema životnih uslova a time i razvoj jedinstvenog živog svijeta. Prikaz samo najosnovnijih ekosistema Crne Gore jasno pokazuje složenost, bogatstvo, raznovrsnost i dinamiku njenog živog svijeta. Iako je zonalnost flore i faune - biodiverziteta, iđući od sjevernih granica Crne Gore do morske obale jasno izražena, slika je znatno složenija jer kroz djelove riječnih dolina, kanjone, kotline i preko planinskih prevoja mediteranski elementi prodiru duboko u unutrašnjost a istovremeno na samom dodiru

kopna i mora mora, na vrhovima primorskih planina, nalazimo niz visokoplaninskih i nordijskih elemenata.

Po eci zaštite prirode u Crnoj Gori datiraju s kraja XIX vijeka, ta nije još od 1878. godine, kada je Kolašin, kona no oslobo en od Turaka, pripao Crnoj Gori. Tada su Mora ani i Rov ani svoj dio šuma, koji im je dat na podru ju Biogradske gore, poklonili knjazu Nikoli Petrovi u i tako je nastao Knjažev zabran, koji je kasnije bio poznat kao "Branik Kralja Nikole". Upravo taj raniji osje aj našeg ovjeka da vrednuje prave prirodne vrijednosti bio je od prevashodnog zna aja da se ovaj zanimljivi i specifi ni objekat sa uva u skoro izvornoj formi do današnjih dana. Tako e, za eci regulisanja problematike lovstva u Crnoj Gori datiraju s kraja XIX vijeka. Tako je 1884. godine donijeta Naredba o za{titi korisne divlja-i, a 1982. god. Naredba o lovljenju divlja i. Ovim aktima regulisan je lovostaj za odre ene vrste divlja i, s tim što se "štetna" divlja mogla loviti tokom cijele godine. Zabranjeno je bilo i uništavanje gnijezda, jaja i mladun adi svih vrsta korisne divlja i. U praksi su se ove odredbe poštovale, o emu svjedo e i tvrdnje nekih stranih istraživa a ornitofaune. Tako se npr: poznati istraživa ptica Crne Gore *Ljudevit Firer*, koji je napisao zna ajno djelo "*Jedna godina ornitološkog istraživanja u Crnoj Gori*", (1894), žalio kako mu crnogorski pastiri i seljaci nijesu htjeli, ni za ponudjenu visoku nov anu nagradu, pokazati gnijezda rijetkih i drugih ptica u vrijeme lovostaja.

Iako pod neprestanim pritiskom privrednog razvoja i nerazumnog koriš enja i gazdovanja, priroda Crne Gore još nije prešla kriti nu granicu, mada se njena izvornost može razložno osporavati. S druge strane, Crna Gora ima šansu da unaprije ivanjem svoje prirode i njenih vrijednosti uravnoteži odnos izmedju o uvanja i koriš enja i time sve vrijednosti i znamenitosti svoje raskošne prirode sa uva za dobro budu ih generacija.

Gledaju i na sadašnje stanje prirode, situacija i nije tako optimisti ka. Nerazumna eksplotacija dobara, neadekvatan odnos prema izvornosti okoline, kao i razni vidovi zaga ivanja sredine ostavljaju teške ožiljke na prirodu Crne Gore. Najugroženija je okolina velikih gradova - industrijskih centara: Pljevalja, Podgorice, Nikši a, Berana, Bara i dr. Ugrožene su šume i šumsko zemljište, a ipak najugroženije su vode, me u njima i donedavno iste planinske rijeke kao što su Tara, ehotina, Lim, Mora a i dr. Najugroženiji objekat je Skadarsko jezero sa svojom širom okolinom pošto

prima zaga enu vodu iz ve eg dijela Crne Gore, gdje je koncentrisana industrija i poljoprivreda.

Izvorne prirodne cjeline u pojedinim djelovima Crne Gore neminovno su vremenom postajale zone stihijne i neracionalne urbanizacije iji su se efekti manifestovali uglavnom u trajnom gubitku zemljišta kroz neplansku gradnju infrastrukturnih objekata, turisti ko-ugostiteljskih i stambenih objekata, saobra ajnica, industrijskih objekata, hala, hangara, skladišta i dr. Na ovaj na in drasti no je izmijenjen izvorni prirodni ambijent, a autohtona flora, fauna, gljive i vegetacija su pretrpjeli velike promjene. Turisti ka urbanizacija je posebno zadnjih decenija izražena na Crnogorskom primorju, kao i pojedinim centrima u središnjem i sjevernom dijelu Crne Gore i u velikoj mjeri je degradirala je autohtoni prirodni ambijent i pejzažne vrijednosti. Brojni su primjeri neracionalne urbanizacije, uz izgradnju ekološki konfliktnih industrija i koriš enje prljave tehnologije kao i neadekvatno lociranje industrijskih i dr. postrojenja.

Pored iznijetih konstatacija o ocjeni stanja zaštite prirode, dajem i kra i pregled osnovnih faktora ugrožavanja prirodnih vrijednosti u Crnoj Gori:

- naravnomjeran, uniformni urbani razvoj nekontabilan sa okruženjem;
- neplanska, lokacijski i arhitektonski neprikladna gradnja stambenih, izletni kih i turisti kih objekata na pejzažno istaknutim lokacijama;
- zapuštenost ruralnih podru ja; zauzimanje velikih površina za gradnju (širenje naselja i industrijskih zona na kvalitetnim poljoprivrednim površinama);
- gradnja na obali mora; zauzimanje plaža; izgaradnja pristana i ponti;
- izgradnja bez dovoljno elemenata tradicionalne arhitekture;
- krupni infrastrukturni zahvati (saobra ajnice, energetski objekti, sistemi za regulaciju voda,...);
- površinski rudokopi;
- eksploatacija pjeska i kamena;
- devastacija šumskih ekosistema;
- sje a šumaraka, drvoreda i živica;
- podizanje šumskih monokultura;
- šumski požari;
- neadekvatne pejzažne intervencije;
- nerješena pitanja odlaganja otpada;
- erozija;

- melioracija;
- komasacija i dr.

Prirodne vrijednosti prostora Crne Gore su u važe im prostornim planovima tretirane na tradicionalan način, kroz korištenje rezultata iz takozvanih „baznih studija“. Te studije su imale validnost za primjenu u prostornim planovima i u vremenu u kome su rađene. Tako se kao kvalitetna osnova za planiranje mogu smatrati studije rađene za Prostorni Plan Republike iz 1986 godine, kao i one studije koje su rađene za njegovu izmjenu i dopunu 1997 godine. Posebno se kvalitetnom smatra bazna studija o prirodnim i pejzažnim vrijednostima kopnenog dijela morskog dobra iz 1997 godine koja je rađena za potrebe Prostornog plana područja posebne namjene za morsko dobro. Bazne studije za potrebe prostornih planova područja posebne namjene za nacionalne parkove (1997 godine: NP Durmitor, NP Biogradska gora, NP Lovcen i 2001 godine NP Skadarsko jezero), kao i Programi razvoja i zaštite za nacionalne parkove radjeni su shodno problematici odgovarajućeg nacionalnog parka i nivou obrade u razliitim tematskim aspektima. Primjena rezultata i saznanja iz baznih studija u prostorne planove sprovedena je bez dovoljnog nivoa integracije u konkretnim planerskim rješenjima pa se u mnogim slučajevima može konstatovati konfliktnost između planerskih rješenja (zone razvoja, industrija, naselja, turistički kapaciteti, infrastruktura) i predloženih režima i mjera zaštite zaštićenih područja prirode.

Posmatrajući validnost nalaza iz ranije rađenih baznih studija u realnom protoku vremena, mora se konstatovati da se isti zastarjeli za primjenu u novim prostornim planovima pa je neophodno da se prilikom izrade novih prostornih planova ili izmjena i dopuna postoje ih obezbijedi izrada novih studija, posebno za aspekt zaštite prirodne i kulturne baštine.

S obzirom da postoje tehničke izrade prostornih planova ne obezbjeđuju odgovarajuću integraciju ekoloških zahtjeva sadržanih u stručnim nalazima studija za zaštitu prirodne baštine u glavnim planerskim rješenjima, predlaže se sprovećenje procedure / tehnike Strateška procjena uticaja na životnu sredinu, i to ne samo na svaki prostorni plan već i na master planove, strategije i politike.

U slučaju master planova, sektorskih strategija i politika, slično kao i kod prostornih planova, same bazne studije o prirodnim vrijednostima (u slučajevima za koje su rađene) uradjene su na zadovoljavajućem nivou, ali sa niskim nivojem integracije ekoloških zahtjeva u strateška opredjeljenja.

U cilju ja anja utvr enih biocentara i biokoridora, a time i mreže zašti enih podru ja prirode, potrebno je da se pristupi (fazno) me usobnom povezivanju zašti enih podru ja prirode. Kao oblast za prvu fazu povezivanja zašti enih podru ja prirode predlaže se biokoridor jugoisto nih Dinarida (“Dinarski luk”) koji bi se u nastavku ovog procesa dalje povezao sa ostalim regionalnim koridorima kao što je “Green Belt”. Kao zna ajan bio-koridor u kome treba povezati (planirana i postoje a) zašti ena podru ja prirode prepoznat je i biokoridor primorskih planina Orjen - Lov en - Rumija.

Pored prethodno iznijetog, zbog ve u injenih promjena u postoje im i planiranim zašti enim podru jima prirode, nametnula se potreba **revizije**, posebno **postoje ih zašti enih podru ja prirode**. Kao najo igledniji primjer negativnih promjena u postoje im zašti enim podru jima prirode, naveš emo pojavu gubljenje prirodnih svojstava zašti enih objekata prirode koja je uo ena je na plažama na crnogorskem primorju gdje je izražen pritisak turisti kog / urbanog razvoja kako na same plaže tako i na njihovo neposredno zale e.

Prijedlozi projekcije novih zašti enih podru ja prirode, koji se daju u narednom tekstu, bazirani su na saznanjima i nalazima koji su objavljeni u stru noj / nau noj literaturi.

Projekcija zaštite Rezervata prirode

Postoje a mreža rezervata prirode treba da bude redefinisana u skladu sa nalazima gore pomenute revizije svih zašti enih podru ja prirode. U pogledu prioriteta, prednost se daje podru ju Skadarskog jezera i Ulcinjskog primorja koje treba posmatrati integrисано, iako je u njima zna ajno zastupljena ornitološka komponenta. Koliko god je to mogu e, koncept rezervata treba integrisati u šira zašti ena podru ja prirode (nacionalni park, regionalni park)

Projekcija zaštite Nacionalnih parkova

Formiranje novog nacionalnog parka Prokletije je i ranije predlagano PPR-om ali ta inicijativa nije realizovana. U slu aju njene realizacije, došlo bi do zna ajnog (14.000 ha) uve anja površine zašti enih podru ja prirode.

Pored obnavljanja ove inicijative, predlaže se

- proširivanje granica NP Durmitor (sjeveroisto ni dio) u cilju njegovog povezivanja sa predloženim regionalnim parkom Bio -Magli - Volujak i NP Sutjeska u BiH / Republici Srpskoj
- formiranje novog nacionalnog parka Orjen

Sva tri prethodno iznijeta prijedloga treba da omoguće stvaranje prekograničnih zašti enih područja sa susjednim područjima u Albaniji (NP Tethi), BiH / Republici Srpskoj (NP Sutjeska, Orjen) i Hrvatskoj (Orjen)

Projekcija zaštite Regionalnih parkova / Parkova prirode, Spomenika prirode i ostalih zašti enih objekata prirode

Potvrđen je i ponavlja se prijedlog za stavljanje pod zaštitu novih zašti enih područja prirode iz PPRCG-a od 1997 i 2008. god., ali se daju i prijedlozi za nova područja kako slijedi:

- *regionalni parkovi / parkovi prirode* (stari prijedlozi: Rumija, Komovi, Sinjajevina sa Šarancima, Maglic, Bioc i Volujak, Ljubišnja i Turjak sa Hajlom),
- *spomenici prirode* (stari prijedlozi: Platije, Kanjon rijeke Cijevne do sela Dinoša, Kanjon Male Rijeke), *uključujući i sledeće prijedloge za formiranje novih:* Kanjon Mrvice, Tivatska Solila, Luštica, Morinjski zaliv, Šasko jezero, uz napomenu da se u predstojećem periodu sagledaju mogunosti za zaštitu novih speleoloških objekata, visokoplaninskih glečerskih jezera, hidroloških fenomena kao što su estavele (Gornjopoljski vir i dr.), potajnice (Vidov potok i dr.), geoloških i geomorfoloških fenomena (nalazišta sedre (siga, bigar) na lokalitetima Podmalinsko i Zukva, kanjon Nevidio, pojedinih botaničkih i zooloških lokaliteta, reprezentativnih / monumentalnih stabala i sl. koji imaju nesumljive vrijednosti za stavljanje u ovu kategoriju zaštite).
- *prirodni predjeli posebnih prirodnih odlika* (stari prijedlozi: Visitor i Zeletin, Bukove šume na Obzovici i Slivno područje rijeke Morača),
- *revizija spiska zašti enih vrsta* biodiverziteta, u skladu sa najnovijim saznanjima iz pojedinih specijalističkih oblasti.

Revizija postojećih zašti enih područja prirode treba da uključi mogunost proširivanja granica postojećih zašti enih područja prirode na područja koja se predlažu za stavljanje pod zaštitu a nalaze se u drugoj / slijedećoj kategoriji zaštite (npr. proširivanje NP Skadarsko jezero na sjeverne padine Rumije, povezivanje NP Biogradska gora sa planinskim masivom Komova i slično).

Prethodno navedene revizije (zašti ena područja prirode, spisak zašti enih vrsta biodiverziteta), pored primjene standardnih tehniki evaluacije i saznanja iz tradicionalne prakse, trebaju da budu uključene i primjenu IUCN -ovih kriterijuma i standarda: a) za kategorije upravljanja zašti enim područjem prirode i b) za primjenu kriterijuma za crvene liste na nacionalnom nivou.

U cilju efikasnije integracije aspekta zaštite prirode u planerska rješenja PPR-a, daju se sljede i prijedlozi:

- obezbjedjivanje - definisanje osnovnih / najrelevantnijih podataka o stanju pojedina nih parametara prirodnih vrijednosti (indikatori);
- definisanje optimalnog modela upravljanja zašti enim podru jima prirode;
- izrada dugoro nih programa zaštite prirodnih objekata koji imaju karakter svjetske baštine;
- definisanje ekoloških koridora i zaštitnih zona oko zašti enih podru ja prirode (primjena zoniranja u svim slu ajevima za koje je to neophodno)
- namjensko koriš enje, te racionalno gazdovanje prostorom Crne Gore u skladu sa ekološkim potencijalom.
- organizovanje kompleksnih i dugoro nih nau nih istraživanja ukupnih prirodnih vrijednosti i fenomena Crne Gore,
- izrada nacionalne strategije o uvanja biodiverziteta sa akcionim planom/ovima
- unapre enje o uvanja i zaštita prirodnih vrijednosti / biodiverziteta;
- efikasnije aktivnosti na zaštiti lovne, ribolovne i ukupne faune shodno uzgojnim mjerama i važe im zakonskim propisima.
- zaštita biodiverziteta i posebnih prirodnih i kulturnih vrijednosti me unarodnog, nacionalnog, regionalnog i lokalnog karaktera;